

Svensk primärproduktion

**Förslag för ett motståndskraftigt
jordbruk och ökad svensk säkerhet under
höjd beredskap och krig**

Centerpartiet

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	1
Inledning	2
Sammanfattande förslag	3
Livsmedelsberedskapen då, en kort tillbakablick	3
En ny modern livsmedelsberedskap, i startgroparna med utredningsuppdrag	4
Finansiering	5
Livsmedelsstrategin är inte tillräcklig för krigets behov	5
Sårbarheter finns på gårds- och systemnivå	6
Den svenska marknadsandelen för ett antal baslivsmedel är låg.....	7
Sårbarheter och beroenden på gårdsnivå, några exempel.....	8
<i>Kycklingköttproduktion</i>	8
<i>Grisköttsproduktion</i>	9
<i>Nöt- och mjölkproduktion</i>	9
<i>Växtodling</i>	10
Många komplexa beroenden mellan jordbruket och annan samhällsviktig verksamhet	10
Jordbruk och primärproduktion behöver ses som samhällsviktig verksamhet	10
Näringslivets aktörer är viktiga och behöver involveras- de äger resurserna	11
Handel med andra länder måste försöka upprätthållas, inte minst inom EU	12
Minska beroendet av importerade insatsmedel	12
<i>Diesel</i>	13
<i>Gödsel</i>	13
<i>Utsäde</i>	15
<i>Växtskyddsmedel</i>	15
<i>Foder</i>	16
Händer och kompetens behöver säkerställas	16
Anpassa gården för en kris och krig.....	17
Förbered beredskapslagar och -lager.....	17
<i>Lagstiftningen försvårar gårdsförsäljning av kött, det gör Sverige extra sårbart i krig</i>	17
<i>Ökad nationell lagring av viktiga produkter till primärproduktionen behövs</i>	18
Avslutande ord	18
32 förslag för jordbrukets och primärproduktionens motståndskraft och ökad svensk säkerhet	20

Inledning

Syftet med den här rapporten är att lyfta betydelse av en livsmedelsberedskap och i den vikten av den svenska landsbygden, det svenska jordbruket och den svenska primärproduktionen i händelse av en säkerhetspolitiskt försämrad situation och krig i vårt närområde, med krigshandlingar också i Sverige. Sverige påverkas oundvikligen av en konflikt i vårt närområde och ett väpnat angrepp kan inte uteslutas heller i vårt land. Om det är de flesta överens. De flesta är också överens om att även om Sverige är självförsörjande på vissa basvaror såsom spannmål (dvs. nationell produktion motsvarar nationell konsumtion nationellt i fredstid) är vi helt beroende av import för att vi som bor och lever här ska få mat på bordet. Hyllorna i butikerna skulle gapa tomma efter bara några dagar vid en större handelsblockad eller störda importvägar. Importberoendet var från 70-talet grunden för hur livsmedelsberedskapen utformades fram till 1990-talet, då den avvecklades¹ eftersom det inte längre ansågs sannolikt med ett väpnat angrepp mot Sverige.

Samtidigt är just in time och det stora importberoendet bara en av många, beroenden, sårbarheter och osäkerheter som finns i den svenska livsmedelsförsörjningen/livsmedelskedjan i stort, men som också påverkar den viktiga primärproduktionens funktionssätt kortsiktigt och långsiktigt, i vardag, kris och under höjd beredskap. Till livsmedelskedjan räknas primärproduktion, livsmedelsindustri, livsmedelshandel, restaurangnäring, måltidsturism och konsumenter. I begreppet primärproduktion och jordbruk inkluderas oftast även trädgårdsnäringen. Fokus för denna rapport är primärproduktionens motståndskraft, sårbarheter och hållbarhet under höjd beredskap och krig. Motståndskraften måste byggas redan nu. Vi har utgått från de planeringsförutsättningar som fanns både i försvarsberedningens rapport Motståndskraft och i totalförsvarsbeslutet 2020 vad gäller tidsförhållanden och störda men inte helt avbrutna logistikflöden, men också att krigshandlingar pågår på svenskt territorium.

Livsmedelsstrategin är det politiska dokument med störst betydelse för utvecklingen av svenskt jordbruk idag. En av de bärande tankarna i livsmedelsstrategin är att ökad konkurrenskraft inom jordbruket ska leda till en ökad matproduktion. Det är helt avgörande perspektiv, men jordbruket-behöver även utvecklas för att också vara motståndskraftig och hållbar under höjd beredskap och ytterst krig. Ett konkurrenskraftigt jordbruk är grunden men inte tillräckligt för att garantera behoven under höjd beredskap och krig.

En avgränsning vi gör är att inte talar om det vidare begreppet försörjningsförmåga på livsmedel. Även om den generellt sett måste bli bättre och inkluderar allt från att säkerställa transporter, logistik, distribution, personal, reparation, el- och tele mm i hela kedjan från produktion till konsument. Men, då denna rapport rör primärproduktionen, ligger fokus på förslag som kan göra störst skillnad där för att stärka motståndskraften i den. Vi bedömer att arbetet med att stärka primärproduktionens motståndskraft under höjd beredskap och krig är det område som är minst utvecklat hos myndigheterna, och ett perspektiv som i stort saknas hos näringen självt. Ett stort antal aktörer behöver samarbeta, men ingen har ett sammanhållande ansvar för helheten under höjd beredskap och krig.

De förslag som läggs i den här rapporten adresserar några av de sårbarheter och systemriskerna som finns där åtgärder behövs för att svensk primärproduktion ska

¹ Livsmedelsproduktion ur ett beredskapsperspektiv. Sårbarheter och lösningar för ökad resiliens. Rapport av SLU.

utvecklas på ett hållbart och motståndskraftigt sätt, kunna upprätthålla produktion och kanske öka den under höjd beredskap, och som gör att vi som bor här kan räkna med att bli mätta också under höjd beredskap och ytterst krig i vårt land.

Sammanfattande förslag

I den här rapporten presenterar Centerpartiet 32 förslag inom tre olika områden för att stärka möjligheten att upprätthålla svensk primärproduktion inför och under höjd beredskap och krig. Förslagen ökar motståndskraften i primärproduktionen.

Vi har identifierat tre övergripande områden och dessa är:

- Att erkänna och tydliggöra jord- och skogsbrukets och primärproduktionens viktiga roll för svensk beredskap
- Att bygga hållbarhet och motståndskraft i grunden
- Att kunna upprätthålla driften i jordbruks- och livsmedelssektorn under höjd beredskap och krig.

Förslagen i den här rapporten utgår från en insikt om att en motståndskraftig livsmedelsberedskap förenar säkerhets-, jordbruks- och miljöpolitiken och att åtgärder inom dessa områden som görs redan i fredstid kan öka livsmedelsproduktionens motståndskraft under höjd beredskap. Totalförsvarsperspektivet måste in i de strategi- och policydokument som ligger till grund för jordbrukspolitiken i övrigt. Satsningar på alternativa brukningsmetoder och alternativa drivmedel, gödsel och foder m.m. gör att vi blir mindre importberoende av viktiga insatsmedel samtidigt som produktionen blir mer hållbar och gör ännu större miljönytta. Motståndskraft och hållbarhet går hand i hand.

Våra 32 förslag finns inkluderade i texten i rapportens olika delar, och sammanställt på sidorna 19-20 i denna rapport.

Livsmedelsberedskapen då, en kort tillbakablick

Importberoendet var grunden för hur den svenska livsmedelsberedskapen utformades under Kalla Kriget. Den utgick från att Sverige skulle ha en hög självförsörjningsgrad av baslivsmedel, en omställningsplan för jordbruket vid krig och lagerhållning av importerade insatsmedel. Staten höll lager av både livsmedel och insatsvaror till jordbruket i sådan omfattning att det, tillsammans med en omläggning av kosten, skulle klara en avspärrning av landet under flera år. Den bärande tanken vid krig var att staten, nästan planekonomiskt, skulle säkerställa att ett tillräckligt antal näringsrika kalorier producerades till befolkningen under krig eftersom marknaden inte skulle kunna göra det när importmarknaden kollapsade. Det fanns produktionsmål i form av både självförsörjningsmål och beredskapsmål. Tidshorizonten var ett krig under tre års tid. Ransonering var ett av verktygen som staten skulle använda sig av för att fördela livsmedlen jämnt över befolkningen.

Detta system byggdes upp många år innan Sverige blev medlem i EU, och lades ner bara några år efter att vi gick med i EU. Redan innan EU-medlemskapet togs produktionsmålen bort och senare också den statliga livsmedelsberedskapsplaneringen, inkl. de lager som fanns. Den gemensamma jordbrukspolitiken inom EU, där Sverige fick tillgång till mer diversifierade livsmedel och viktiga marknadsandelar i andra länder vilket i grunden varit bra för lönsamheten att bedriva jordbruk, höga kostnader att upprätthålla en nationell livsmedelsberedskap och att det inte ansågs finnas ett behov av ett civilt

försvar alls eftersom man inte såg ett krigshot framför sig, var en kombination av anledningar som ledde till nedläggningen av den nationella livsmedelsberedskapen.^{2 3}

Samtidigt som livsmedelsberedskapen är nedlagd har fokus istället lagts på den enskildas beredskap, dock främst ur ett krisberedskapsperspektiv och alla svenskar ska i grunden kunna klara sig 72 timmar, eller kanske upp till en vecka självt. Det är naturligtvis viktigt att den enskildas hemberedskap är god och att fler tar ett individuellt ansvar för att klara sig själva också under kristid, men de facto skulle många människor ha svårt att göra det. Om elementen kallnar och elen försvinner skulle många frysa och inte kunna laga sin mat. Det gör att vi i många avseenden är i en svårare situation idag än då, samtidigt som statens/det offentliga beredskap brister.

De senaste 25 åren har också jordbruket i sig ändrats fundamentalt med strukturrationalisering vilket lett till effektivisering, minskade kostnader i vardagen. Specialiseringen har lett till att gårdar specialiserats och blivit större, nya tekniker i odlingen införts såväl som att gårdar nu är beroende av IT.⁴ Allt detta har på många sett varit bra, men också lett till sårbarheter i själva produktionen som kan bli ödesdigra vid stora störningar och som vi idag inte har någon beredskap för.

En ny modern livsmedelsberedskap, i startgroparna med utredningsuppdrag

I och med försvarsbeslutet 2020, som Centerpartiet var med och förhandlade både inriktning för och pengar till, har ett större fokus återigen satts på försörjningen av viktiga varor, inte minst inom livsmedelsområdet. Totalt för perioden 2021-2025 tillförs området livsmedel- och vattenförsörjning (UO23) 990 mnkr, för att år 2025 uppgå till 500 mnkr per år.⁵ Det var en av Centerpartiets viktigaste politiska prioriteringar i förhandlingarna om försvarsbeslutet. Mellan 2018 och 2020 tillfördes området dessutom 40 mnkr för att påbörja planeringen. Det är ett av de högst prioriterade områdena inom det civila försvaret i totalförsvarspropositionen, inte minst för att Centerpartiet drivit på för att det ska vara det, från ax till limpa, dvs. ända från försvarsberedningens rapport Motståndskraft fram till inriktningen i försvarspropositionen och fördelningen av pengar mellan olika områden.

Det är i huvudsak tre myndigheter som arbetar med frågan om livsmedelsförsörjning inom det civila försvaret, Livsmedelsverket, Jordbruksverket och Statens veterinärmedicinska anstalt. Fler borde göra det, inte minst inom länen och kommunerna.

Fram till alldeles nyligen, tills för bara ett par år sedan, har myndigheterna haft fokus på kortare, fredstida incidenter och kriser, och inte alls fokus på totalförsvarets livsmedelsförsörjningsbehov i stor skala. Rapporter har tagits fram kring hur företag kan göra riskanalyser, kontinuitetshantering, beskrivande fallstudier där incidenter påverkat livsmedelsföretag, säkerhet i mat och vatten. Samverkan mellan myndigheter har därtill genomförts, det har deltagits i möten och arrangerats olika aktiviteter för kunskapsinhämtning. Det är egentligen först efter totalförsvarsbeslutet som myndigheterna börjat arbeta mer systematiskt med försörjningsförmågan inom totalförsvaret. Ett stort antal utredningar är planerade mellan 2021 och 2023.

² Livsmedelsproduktion ur ett beredskapsperspektiv. Sårbarheter och lösningar för ökad resiliens. Rapport av SLU.

³ Livsmedels- och läkemedelsförsörjning. Samhällets säkerhet och viktiga samhällsfunktioner. Riksrevisionens granskningsrapport RIR 2018:6.

⁴ Hur skulle Sveriges lantbruk drabbas vid en avspärning? Rapport av SLU.

⁵ Totalförsvaret 2021-2025. Regeringens proposition 2020/21:30.

Det pågår förutom uppdragen som ligger hos myndigheterna ett antal större särskilda utredningar, såsom exempelvis "Nationell samordning av försörjningsberedskapen" som ska redovisas den 31 maj 2023 med ett brett perspektiv men som inte uttryckligen nämner primärproduktionens betydelse i livsmedelskedjan, samt ett uppdrag till MSB kring att bedöma behov av personalförstärkningar hos myndigheter och andra berörda aktörer vid höjd beredskap och ytterst krig. Den ska redovisas den 29 april 2022. Regeringen har inte heller lämnat besked om hur den vill omhänderta förslagen i Barbro Holmbergs utredning "Struktur för ökad motståndskraft", som dock nästan helt bortsåg från kommuner och regioners roll i totalförsvaret. Även om fokus i den inte är på livsmedelsförsörjningen så kommer statens organisering vara av stor betydelse i hur arbetet tas framåt, vem som gör vad.

Samtidigt har livsmedelsbranschens företrädare tagit steg framåt i sin förståelse av frågekomplexet, och har under pandemin fått upp ögonen för vad brister och hinder i de globala leveranskedjorna kan innebära för möjligheterna att upprätthålla produktionen vid globala brister. Det har presenterats ett flertal rapporter från livsmedelsbranschen kring livsmedelsförsörjning och förslag om hur den kan stärkas och hur de kan bidra.

För Centerpartiet är det viktigt att näringslivet är med i formuleringen av lösningar eftersom de sitter på resurserna, äger och driver verksamheten i vardagen. Det gör ingen av de statliga myndigheterna, och därför kan heller inte en modern livsmedelsberedskap utformas utan näringslivets aktiva medverkan och delaktighet.

Det kommer vara av stor vikt att arbetet med livsmedelsförsörjning under höjd beredskap och krig konkret tas framåt under innevarande försvarsbeslutsperiod, och inte bara det, nödvändiga beslut kommer behöva fattas, ibland av myndigheterna, ibland av regeringen. Ibland när inte alla är överens och ibland utan att alla kartläggningar och utredningar gjorts på förhand. Livsmedelsberedskapen, försörjningsförmågan på livsmedel i händelse av kris eller krig kommer behöva byggas över tid, och justeras över tid. Det finns kunskap som byggts upp under många år kring beroenden och sårbarheter. Det är viktigt att regeringen inte fastnar där utan förmår bygga på kunskap som redan finns och inte uppfinnar hjulet på nytt varje gång ett nytt uppdrag ska redovisas. Det är en farhåga som Centerpartiet har.

Det kommer vara svårt att acceptera att det satsas så pass stora pengar på bättre livsmedelsberedskap, om allt som kommer ut under försvarsbeslutsperioden är utredningar och kartläggningar. Centerpartiet har stora förhoppningar, och förväntningar på mer än så.

I den här rapporten presenteras förslag på hur Centerpartiet vill se utvecklingen, med fokus på primärproduktionens roll i försörjningsförmågan. Tyvärr är den fortsatt underprioriterad i det arbete som påbörjats. Hur primärproduktionen ska samordnas vid krigshandlingar, hur strategiska varor, transporter och livsmedel ska prioriteras och vid behov ransoneras i en svår bristsituation förblir olöst i det arbete som påbörjats. Det finns heller ingen plan för att vid behov kunna ställa om produktion för att säkra försörjningen.

Finansiering

I den här rapporten läggs ett stort antal förslag som syftar till att stärka primärproduktionens motståndskraft och möjligheter att upprätthållas vid höjd beredskap och krig. Förslagen kan finansieras både via de många hundra miljoner som avsätts varje år inom ramen för totalförsvarsbeslutet, samt genom pengar som finns avsatta inom den gemensamma jordbrukspolitiken (GJP).

Livsmedelsstrategin är inte tillräcklig för krigets behov

I juni 2017 fattade riksdagen beslut om en nationell livsmedelsstrategi för Sverige. Den stöds av samtliga riksdagspartier och sträcker sig fram till år 2030. Livsmedelsstrategin omfattar hela livsmedelskedjan och består lite förenklat av tre delar:

- Ett övergripande mål om att matproduktionen ska öka och tre tillhörande strategiska mål; Regler och villkor; Konsument och marknad; samt Kunskap och innovation.
- Regeringens proposition 2016/2017:104, "En livsmedelsstrategi för Sverige- fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet."
- Regeringens handlingsplaner, som innehåller de åtgärder som regeringen anser behövs för att nå målen. Handlingsplan I gällde åren 2017-2019 och Handlingsplan II åren 2020-2025.

Varken de strategiska målen, propositionen eller handlingsplanerna har någon tydlig inriktning på försörjning av livsmedel under höjd beredskap och krig. Regeringen förklarar det genom att hänvisa till att beredskaps- och försörjningsfrågor hanteras i huvudsak i det utvecklingsarbete som sker avseende samhällets krisberedskap och totalförsvar. Men ur vårt sätt att se det behöver frågorna ses i ett sammanhang vars utveckling är beroende av och kan förstärka varandra.

Snart fem år efter att livsmedelsstrategin beslutats anser Centerpartiet det är dags att göra en halvtidsöversyn av strategin. Det motiveras bl.a. av det försämrade säkerhetsläget. Centerpartiet vill att försörjningstrygghet/-förmåga ska lyftas fram som ett eget strategiskt område i en uppdaterad livsmedelsstrategi, vid sidan om de nuvarande tre strategiska områdena. Att enbart betrakta en ökad försörjningstrygghet/-förmåga inom strategin som en konsekvens av en ökad livsmedelsproduktion, och inte som en målsättning i sig själv, är otillräckligt. En fredstida konkurrenskraftig jordbrukssektor är inte en tillräcklig garant för en trygg livsmedelsförsörjning under höjd beredskap och krig.

Genom att lyfta fram försörjningstrygghet/-förmåga som ett eget strategiskt område inom livsmedelsstrategin kan arbetet för en ökad livsmedelsberedskap intensifieras fram till 2030. Frågorna sätts då in i en helhet och minskar risken för "stuprörstänk" och suboptimering. Fler får en viktig roll i det civila försvaret, vilket även är viktigt för förankringen hos allmänheten.

En uppdaterad livsmedelsstrategi bör även tydligare betona vikten av att Sverige har en levande landsbygd och en varierad livsmedelsproduktion i alla delar av landet. Redan i dag finns nationella stöd och kompensationsbidrag för att kompensera för geografiska produktionsnackdelar. Ur säkerhetssynpunkt är det viktigt att dessa stöd och ersättningar finns kvar även framöver, och att de fortlöpande räknas upp, för att jordbrukets lönsamhet i dessa delar av landet inte successivt ska urholkas och jordbruk försvinna.

Sårbarheter finns på gårds- och systemnivå

Det finns inte en enskild anledning till att svensk primärproduktion är sårbar under kraftigt störda förhållanden, såsom ett väpnat angrepp eller när andra länder stänger sina gränser och import och export inte kan upprätthållas i full skala. Sårbarheter finns både på gårds- och systemnivå. Idag är sårbarheterna och beroendena fler än tidigare.

I följande kapitel beskrivs några av de beroenden, sårbarheter och risker som finns inom livsmedelsförsörjningen idag, med fokus på primärproduktionen, som riskerar leda till stora problem i händelse av höjd beredskap och ytterst krig. Det kan påverka hela befolkningens möjligheter att äta sig mätt och jord- och skogsbrukets funktionssätt när vi som bäst behöver att den fungerar över hela landet.

Den svenska marknadsandelen för ett antal baslivsmedel är låg

Den svenska marknadsandelen⁶ för ett antal baslivsmedel är låg och har sjunkit successivt sedan slutet av 1980-talet och EU-inträdet år 1995 (se tabell). Även om en del talar för att det har skett ett trenderbrott för nöt-, gris- och fågelkött de senaste åren, så uppgår de svenska marknadsandelarna för dessa livsmedel ändå bara för mellan 60-80 procent. Beroendet av import är med andra ord fortsatt stort för att dessa matvaror ska räcka till alla svenskar.

När det gäller mejerivaror är den svenska marknadsandelen 70 procent. Även här har den svenska andelen av livsmedel minskat väsentligt de senaste decennierna. Allra sämst utveckling har den svenska osten haft. Där uppgår den svenska marknadsandelen i dag endast till 40 procent.

Den svenska spannmålen är det baslivsmedel som har lyckats hävda sig bäst i den internationella konkurrensen de senaste åren. Trenden för den svenska marknadsandelen är uppåtgående. Torkåret 2018 var ett undantag när marknadsandelen rasade till 80 procent. Sverige gick det året från att vara nettoexportör av spannmål till att bli nettoimportör.

Tabell: Svensk marknadsandel för vissa baslivsmedel 1988-2020

	2020	1988	Diff.
Tomat*	17	25	-8
Äpple*	21	20	1
Lamm	29	85	-56
Gurka*	46	55	-9
Nöt	60	90	-30
Potatis	94	110	-16
Lök*	68	55	13
Gris	80	110	-30
Fågel	76	100	-24
Mejeri	70	110	-40
Ägg	98	105	-7
Socker	107	110	-3
Morötter*	92	85	7
Spannmål	139	110	29

*) Avser 2019

Att Sverige ska bli självförsörjande på alla livsmedel är knappast realistiskt eller eftersträvänsvärt. Handel med livsmedel bidrar precis som handel med andra varor till en optimering av resurser, en effektivare produktion och ett ökat välbefinnande. Många av de

⁶ Med marknadsandel menas hur stor del av den totala förbrukningen som produceras i Sverige.

allra fattigaste länderna är särskilt beroende av en fungerande handel med jordbruksprodukter. Det är också tack vare en ökad handel som utbudet av livsmedel och maträtter har kunnat öka så mycket på senare år.

Att många livsmedel som vi i dag hittar i våra matbutiker, inte går att odla i Sverige, får inte bli en ursäkt för att Sverige inte ska ha en beredskap att mätta sin egen befolkning om leveranserna av importerade livsmedel begränsades under en period, av krig eller annan anledning. Om Sverige skärmas av från omvärlden kan vi inte ta för givet att vi fortsatt ska kunna äta sötpotatis och ris. Konsumenter måste vara beredda på att behöva ändra sin kost och kanske minska sitt kaloriintag. Däremot ska vi ha en beredskap att kunna odla vissa baslivsmedel exempelvis potatis och morötter, så att det räcker till hela befolkningen.

När det gäller konsumtion av fisk så har även den produktionen en låg svensk marknadsandel. Trenden för det marina fisket är negativ. Vattenbruksproduktionen ökade fram till 2016, men har därefter sjunkit. Den stora mängd lax som äts i Sverige importeras huvudsakligen från Norge.

Det är också viktigt att ha i åtanke att de procentsatser som refereras till under detta avsnitt gäller normalläge i fredstid. Det är rimligt att anta att efterfrågan på de livsmedel vi i dag producerar i Sverige kommer att öka vid höjd beredskap och ytterst krig om gränserna helt eller delvis stängs. Att skala upp produktionen i ett sådant läge blir en utmaning och skulle dessutom försvåras av anledningar som berörs i avsnitten nedan. Av den anledningen bör Sverige redan i fredstid sträva efter att öka sin inhemska livsmedelsproduktion och -beredskap.

När den här rapporten skrivs i mars 2022 ser situationen allvarlig för svensk matproduktion. Rysslands invasion av Ukraina har försvårat kostnadssituationen ytterligare för svenska lantbruksföretag. Höjda priser på diesel, el, kvävegödsel och foder gröper ur lönsamheten och därmed drivkrafterna att producera. Redan i januari, d.v.s. före invasionen inleddes och drivmedels- och foderpriserna sköt i höjden, uppgav fyra av tio lantbrukare som deltog i en LRF-enkät i januari 2022 att de planerade att minska sin produktion under året.

Sårbarheter och beroenden på gårdsnivå, några exempel

En intervjustudie som SLU gjort med lantbrukare kring krisberedskap och sårbarheter visar att *korta kriser*, såsom strömavbrott efter en storm, som exempelvis stormen Gudrun, i första hand innebär svårigheter för lantbruk som föder upp djur. Strömavbrott gör att ventilationen lägger av, det blir svårt att mjölka och ge djuren vatten och foder. Om transporter uteblir kan problemen bli så svåra att djur måste nödslaktas. Mest sårbar är kyckling- och grisproduktionen medan nötköttsproduktion och viss mjölkproduktion bedöms vara mindre sårbar.

Längre kriser skapar större problem för jordbrukets möjligheter att verka nationellt och kan få stora samhällskonsekvenser. I studien från SLU, som är skriven innan totalförsvarsplaneringen återupptogs, beskrivs längre handelsblockad med begränsade importmöjligheter. Det är rimligt att anta att en säkerhetspolitisk kris i vårt närområde, potentiellt med krigshandlingar också i Sverige kommer kunna ha liknande konsekvenser på importen, samt ytterligare konsekvenser för jordbrukets möjligheter att verka nationellt, och därmed också befolkningens tillgång på mat och livsmedel.

Beroendena mellan primärproduktionen och andra samhällsviktiga verksamheter är enligt SLU enormt stor. Det betyder att om det blir avbrott i någon annan samhällsviktig verksamhet kan det också få konsekvenser för primärproduktionen. Nedan ges några exempel på hur delar av primärproduktionen riskerar att påverkas under en kris.

Kycklingköttproduktion

Kycklingkött är det kött som Sverige är mest självförsörjande på, i vardagen här och nu. Det är dock ingen garant alls för att vi skulle vara det vid en långvarig handelsblockad eller säkerhetspolitisk kris med väpnat angrepp mot Sverige en del av tiden. Tvärtom är det en del som talar emot det. Kycklingproduktionen är nämligen extremt rationaliserad, och beroende av just- in-time-leveranser i princip för varje moment. Antalet uppfödare

är begränsat och gårdarna riktigt stora. Det har pressat priserna och höjt effektiviteten, men också ökat riskerna och sårbarheterna i ett skarpt läge för både kortare och längre kriser.

En varm sommardag med strömavbrott och icke-fungerande ventilation bedöms snabbt leda till exempelvis massdöd bland kycklingarna i kycklingstallarna på bara 30 minuter, en kall vinterdag på ca 2 timmar. Själva mat- och vattenhanteringen är också extremt elberoende och kan svårligen ersättas med manuell hantering hos de stora kycklinguppfödarna. Det finns dock branschkrav på att ha en egen elgenerator just eftersom branschen är så elberoende. Det förutsätter dock att det finns drivmedel till dessa för att de ska fungera, och att leveranser av det kan fortsätta rulla.

Beroendet av företaget Kronfågel är stort och innebär också det en sårbarhet i ett skarpt läge. Skulle Kronfågel ha svårt att leverera dagsgamla kycklingar till gårdarna skulle produktionen snabbt upphöra. Skulle de ha problem att hämta upp dem för slakt någon månad senare, skulle alla kycklingar dessutom bli tvungna att avlivas. Hel infrastruktur och transporter inkl. drivmedel är väsentligt viktigt för att upprätthålla verksamheten. Båda får anses vara knappa resurservid en säkerhetspolitisk kris i vårt närområde. Frågan om huruvida kycklingproduktionen kan upprätthållas i stor skala under en säkerhetspolitisk kris med väpnat angrepp i Sverige del av tiden, beror således inte bara på de enskilda gårdarnas förutsättningar, utan de facto på att ett enskilt företag kan upprätthålla sin verksamhet. Gårdarna skulle heller inte kunna låta kycklingarna leva längre och slakta dem vid ett senare tillfälle eftersom fodret skulle ta slut och utrymme saknas. Kycklingfoder importeras i stor utsträckning och det finns inga lager på gårdsnivå, utan det är just-in-time som gäller.

Enligt SLU-studien är det heller inte rimligt att anta att gårdarna kan ställa om och sälja kycklingköttet till konsumenterna istället för att massavliva dem om Kronfågel inte kan hämta upp kycklingarna till slakt. Det saknas kyl- och lagermöjligheter på gårdarna, såväl som distributionsmöjligheter i stor skala samt kunskap om livsmedelshygien.

Grisköttsproduktion

Grisuppfödningen präglas precis som kycklinguppfödningen av storskalighet, och grisarna hålls i de allra flesta fall inomhus vilket ställer höga krav på fungerande ventilation. Vatten- och foderutdelning, är på samma sätt som för kycklinguppfödningen, elberoende och automatiserad varför längre strömavbrott skulle kunna få stora konsekvenser.

Grisuppfödningen är dock mer mångfacetterad än kycklinguppfödningen och även om den präglas av storskalighet finns fler aktörer. Grisar äter spannmål och proteinfoder för tillväxten och leveranser in till gårdarna är viktigt. Exakt hur viktigt beror på om spannmål också odlas på gården eller inte. Grisar kan överleva länge på bara spannmål men utan proteiner avstannar tillväxten. Konsekvenserna av uteblivna transporter av djur från gården skulle kunna få stora konsekvenser eftersom både plats- och foderbrist kan leda till att djur måste avlivas.

Nöt- och mjölkproduktion

I SLU-studien framkommer att nöt- och mjölkproduktionen är diversifierad och bedrivs i olika storlekar och under olika förutsättningar och med delvis olika utmaningar. Elberoendet är i princip alltid stort. Överlag är mjölgårdar mer beroende av el och därmed mer sårbara än de gårdar som bara bedriver nötproduktion. Ca tre fjärdedelar av allt nötkött som produceras i Sverige kommer dock också det från mjölgårdar.

Mjölk som inte kan hämtas, p.g.a. exempelvis brist på mjölkbilar eller för den del chaufförer som kör mjölkbilarna, måste förstöras i de allra flesta fall då kyl- och lagringsmöjligheter saknas på gårdar i stor utsträckning. Lagringskapaciteten på en gård motsvarar ca ett dygn.

Den minst sårbara formen av nötproduktion är den som helt består av betesdjur. Om det inte går att upprätthålla mjölkproduktionen skulle det kunna bli ett alternativt sätt att producera mat. Lantbrukarna får låta korna beta istället för producera mjölk. Utan mjölk skulle dock många andra matvaruprodukter inte heller kunna produceras i

förädlingsledet vilket skulle leda till produktionsbortfall och att konsumenterna står utan de produkterna på matbordet. Det är rimligt att anta att problem med slakt, kylning och förvaring samt distribution kan bli en trång sektor också här, varför det inte är säkert att köttet enkelt kan komma konsumenten till del även om det sker en omställning till köttproduktion från mjölkproduktion.

En fördel med att låta kor bli beteskor istället för mjölkkor är att mycket odlingsmark frigörs för att kunna odla livsmedel till människor, istället för foder till mjölkkor. Vid höjd beredskap och krig kan det vara ett alternativ, förutsatt att det finns insatsvaror till växtodlingen, och det finns en planering för omställningen, inkl. kunskap, redskap och fordon samt drivmedel och distribution. Ingen aktör har ett sådant ansvar idag och inte heller den enskilda bonden.

Växtodling

Huruvida växtodlingen kan upprätthållas under en säkerhetspolitisk kris i Europa med väpnat angrepp också i Sverige är en komplex fråga. Det handlar inte minst om när på året situationen uppstår, om det är under odlingsäsong eller mitt i vintern.

Beroendet inom det konventionella jordbruket av just-in-time-leveranser från utlandet är generellt sett hög. Alla ingående moment i konventionell växtodling kräver någon typ av import. Markbearbetningen kräver traktorer som går på diesel, utsäde kräver handelsgödsel och kemiska växtskyddsmedel. Inget av detta görs i Sverige.

Många komplexa beroenden mellan jordbruket och annan samhällsviktig verksamhet

Primärproduktionen kännetecknas av att den bedrivs av ett stort antal aktörer, Sveriges lantbrukare, som i sin tur är beroende av flertalet andra privata aktörer för att kunna upprätthålla sin produktion. Exempelvis är odlings-, uppfödning-, slakt- och transportföretag viktiga. Grossister och lager och distribution av livsmedel mellan olika led i livsmedelskedjan är också viktiga, på samma sätt som tillverknings, berednings, och bearbetningsföretag inom livsmedelsindustrin och restauranger, matbutiker och samhällsinstitutioner (som exempelvis äldreboende eller sjukhus) som finns närmast konsumenten. Jordbruket har även ett stort beroende av just-in-time-leveranser och import av insatsvaror, av el och stora mängder vatten, och inte minst drivmedel både för transporter till och från gårdarna, men också för verksamheten som bedrivs på gården, för djurhållning och växtodling. Sammantaget finns ett väldigt stort beroende och samspel som får som konsekvens att om en del i kedjan faller, så riskerar de andra delarna falla också.

Jordbruk och primärproduktion behöver ses som samhällsviktig verksamhet

I miljöbalken definieras jordbruket idag som miljöfarlig verksamhet. Det är sant att jordbruket påverkar miljön genom hantering av kemikalier, bekämpningsmedel och gödsel men vi behöver också börja prata om jordbruket och primärproduktionen som någonting skyddsvärt, som samhällsviktig verksamhet. Utan svenska bönder och de gröna näringarna får vi alla gå hungriga om gränserna stängs och det måste återspeglas i hur vi pratar om verksamheten.

Centerpartiet menar att primärproduktionen är för viktig för att det inte ska finnas någon sammanhållande aktör med ansvar för att företräda dess intressen och hålla ihop planeringen inför men framför allt *under* höjd beredskap och ytterst krig. Vi anser att Jordbruksverket bör pekas ut för att få ett sådant sammanhållande och operativt⁷ ansvar, och att arbetet ska bedrivas tillsammans med näringslivets aktörer och relevanta

⁷ Det betyder inte att Jordbruksverket har ett operativt ansvar att bedriva jordbruk under höjd beredskap och krig.

branschorganisationer inom primärproduktion. I uppdraget bör ingå svåra frågeställningar såsom hur ransonering och prioritering av kritiskt viktiga resurser till jordbruket ska kunna genomföras, som det ev. råder brist av. Att upparbetade kontaktvägar finns i förväg är också en förutsättning för att regeringen ska kunna få en lägesbild av förutsättningarna i primärproduktion och jordbruk under höjd beredskap. Därför är det viktigt att det finns en aktör som är utsedd och har uppgiften, och det måste göras i förväg.

Områden med värdefull åkermark måste också skyddas för att trygga livsmedelsförsörjningen. En noggrann avvägning behöver därför göras mellan behovet av bostäder och produktiv och efterfrågad jordbruksmark. Byggnation på åkermark kommer behöva ske även i framtiden, men åkermarkens långsiktiga värden får inte stå tillbaka mot mer kortsiktiga ekonomiska värden, vilket förekommer alltför ofta. Det kan handla om att kraven på beslutsunderlag behöver skärpas och definitionen och motiveringen av vad som utgör ett väsentligt samhällsintresse måste tydliggöras.

Offentlig sektor har ett stort ansvar att kraven vid offentlig upphandling främjar miljöhänsyn och djurskyddsregler motsvarande svensk nivå. Det bidrar till att värna svenskt lantbruk. Konsumtionen av måltider i offentlig sektor utgör i dag 3-4 procent av vår matkonsumtion räknat i värde. Trots den betydande andelen bedömer Jordbruksverket att endast ca 60 procent av det kött som serveras inom offentlig sektor är av svenskt ursprung. Det är ett inget annat än ett svek mot de svenska bönder som tvingas rätta sig efter kostsamma svenska miljö- och djurskydds krav. Genom en utvecklad offentlig upphandling går det även att främja mat från lokala leverantörer och producenter, vilket stärker den lokala livsmedelsberedskapen i stort.

Näringslivets aktörer är viktiga och behöver involveras- de äger resurserna

I hela livsmedelskedjan, från bonden som odlar växter eller föder upp djur, leveranser till och från gårdarna, till aktörer i förädlingsledet och handlaren som säljer maten, är alla aktörer i det privata näringslivet. Så är och ska det vara.

Staten har dock, i enlighet med de författningar som finns, ett övergripande ansvar för försörjningsberedskapen och stor makt under höjd beredskap och krig, bl.a. genom förfogandelagstiftningen. Ur vårt perspektiv måste grunden ändå vara att i så liten utsträckning som möjligt använda sig av den makten. Istället behöver staten förbereda sig tillsammans med näringslivet inför en situation med höjd beredskap och krig. Det kommer troligtvis minska behovet av att använda förfogandelagstiftningen men också säkerställa att näringslivet kan skala upp, har reservrutiner osv vilket ökar motståndskraften. Pandemin har visat att sinande lager är ett problem också för näringslivet självt om de ska kunna upprätthålla sin produktion. Det kan alltså finnas ett intresse av ökad lagerhållning och motståndskraft också för näringslivets aktörer själva.

Det är viktigt att näringslivets aktörer bjuds in och får en möjlighet att utforma de försörjningssystem som byggs upp för höjd beredskap och krig i så stor utsträckning som möjligt. Det gäller också primärproduktionens aktörer, inkl. branschorganisationer. Utgångspunkten måste vara de system som finns i vardagen, att de kan stärkas upp och göras motståndskraftiga och uthålliga. Det är näringslivets aktörer som äger resurser och produktion, distribution och logistik i vardagen och som kommer göra det också under höjd beredskap och krig.

I likhet med vad försvarsberedningen skriver i Motståndskraft anser Centerpartiet att det kan behöva utredas hur totalförsvarsviktiga företag i krig ska kunna leverera varor och tjänster enligt olika avtalsformer. Att vara godkänd som krigsviktigt visar på ett långsiktigt engagemang och ett ansvar för att upprätthålla leveranser och produktion också under höjd beredskap. Att vara ett krigsviktigt företag kan också innebära att ens nyckelpersonal inte tas i anspråk till militärtjänst. Ersättningsfrågan kommer vara central att hitta lösningar på.

Vi anser att detta är viktigt att gå vidare med, och att primärproduktionens aktörer och företag då också inkluderas i en sådan översyn. Under tiden bör Jordbruksverket tillsammans med näringen och branschorganisationer arbeta med att identifiera företag

som är kritiskt viktiga för att upprätthålla primärproduktionen i övrigt så att inte resten av kedjan samtidigt faller om inte ett specifikt företag kan leverera sin tjänst under höjd beredskap och krig och där alternativen är få eller inga nationellt.

Frågor kring ev. behov av att kunna behöva ställa om primärproduktionen vid höjd beredskap och krig och hur ev. system för lagerhållning kan utformas för jordbrukets behov behöver också ske i dialog med näringslivet, men hållas samman av Jordbruksverket. Mer om lagerhållning kan läsas nedan.

Handel med andra länder måste försöka upprätthållas, inte minst inom EU

Ytterst är det utrikeshandel som kommer vara viktigt att försöka upprätthålla i så stor utsträckning som möjligt också under höjd beredskap och ytterst krig för att kunna upprätthålla försörjningen av viktiga varor, också till jordbruket och för att upprätthålla primärproduktionen. Att skydda försörjningsflödena och säkra våra hamnar för import och export av gods kommer vara av stor vikt. Att svenska jordbrukare kan exportera sina varor gör det lönsamt att bedriva primärproduktion. Det är det vi helst av allt önskar och vill.

Försvarsberedningen skriver dock i Motståndskraft att ett planeringsantagande är att vi ska kunna möta och hantera en säkerhetspolitisk kris i vårt närområde under tre månader, och att Sverige är i krig under del av tiden, med krigshandlingar på vårt territorium. Ett annat planeringsantagande är att logistikflödena till omvärlden har *begränsningar* utan att helt ha brutits. Det sker krigshandlingar på svenskt territorium. Vilken utrikeshandel som kommer kunna upprätthållas är naturligtvis okänt, likaså hur prisutvecklingen kan förväntas bli på varor som det råder brist på och hur andra länder kommer agera när det blir brist på för samhällets funktionalitet viktiga varor. Det är rimligt att anta att prisutvecklingen kommer bli brant på viktiga varor som det råder brist på, exempelvis till jordbruket.

När pandemin slog till med full kraft i Europa och resten av världen för snart två år sedan blev det tydligt hur snabbt det som tas för givet kan sättas i gungning. Igentäppta handelsvägar, inskränkningar av den fria rörligheten och stängda gränser – åtgärder som enskilda länder trodde skulle mildra krisen nationellt, accelererade den istället. När enskilda länder stängde gränserna för skyddsutrustning ledde det exempelvis både till brist och kraftig prisuppgång.

Men, mycket har ändå gott smidigt tack vare att Sverige är en del av EU, och en del av den inre marknaden. Protektionism som idé kan aldrig utgöra grunden för Sveriges beredskap, men beredskapen kommer heller aldrig vara god om inte Sverige planerar för att gränserna kan stängas av andra; hamnar ockuperas av utländsk makt eller genom minor; och varuflöden och globala logistikflöden kraftigt kan begränsas.

Centerpartiet kommer alltid stå upp för frihandel och handel med andra länder, den inre marknaden och för öppna gränser inom EU. Sveriges motståndskraft avgörs också av att det finns handlingsalternativ och en egen nationell beredskap av viktiga varor och tjänster också under höjd beredskap och ytterst krig.

Minska beroendet av importerade insatsmedel

Utifrån ett beredskapsperspektiv är den låga självförsörjningsgraden av insatsmedel och beroendet av insatsmedel från utlandet till jordbruket ett stort problem. Beroendet av insatsmedel kan påverka livsmedelsförsörjningen i en kris, höjd beredskap och krig. Den vanliga konventionella växtodlingsgården bearbetar marken med dieseldrivna traktorer och köper sitt utsäde och sin handelsgödsel samt kemiska växtskyddsmedel. Vare sig traktorer, drivmedel, reservdelar till arbetsmaskiner, handelsgödsel eller kemiska växtskyddsmedel tillverkas i Sverige i särskilt stor omfattning. Även den ekologiska växtodlingen är beroende av importerade insatsmedel, men inte av lika stor omfattning som den konventionella växtodlingen.

Utan importerade insatsmedel skulle dagens svenska livsmedelsproduktion kraftigt försämrats eller i princip upphöra. Allra mest problematisk skulle situationen bli om

leveranserna stannade för drivmedel och gödsel, men det skulle även vara problematiskt om jordbruket inte kunde förses med importerade växtskyddsmedel, foder, plaster och utsäde.

Exempel på andra nödvändiga insatsmedel är hydraulolja, smörjmedel, reservdelar till arbetsmaskiner, veterinärmediciner och diskmedel.

Nedan följer en beskrivning av några av de mest kritiska insatsmedlen som används inom svenskt jordbruk i dag och vilka politiska initiativ som Centerpartiet ser som angelägna för att minska importberoendet av dessa insatsvaror. Flera av förslagen berörs i utredningen Vägen mot fossiloberoende jordbruk (2021:67), vilket visar vilka starka kopplingar som finns mellan försvars- och klimatfrågor.

Diesel

Det huvudsakliga drivmedlet i jordbrukets arbetsmaskiner är fossil diesel. Det är sannolikt det enskilt mest sårbara insatsmedlet inom svenskt jordbruk. Eftersom förbrukning av diesel orsakar klimatutsläpp finns redan i dag en bred politisk enighet om att fasa ut fossil diesel mot mer klimatsmarta alternativ även om metoderna skiljer sig åt mellan partierna. Den diesel som svenska jordbrukare använder ingår exempelvis i den reduktionsplikt som infördes 2018 och som ska åstadkomma en ökande andel biodrivmedel i befintliga fossila bränslen. Sverigedemokraterna var länge det enda partiet som ville sänka reduktionsplikten, men på senare tid har de fått stöd från flera partier, vilket är beklagligt utifrån ett säkerhetsperspektiv.

Trots reduktionsplikten kommer det att bli en stor utmaning att fasa ut den fossila dieseln inom jordbruket. Jordbrukets traktorer och arbetsmaskiner ställer högre krav på bränslet än en personbil och alternativen på marknaden är färre. I dag är det endast ett fåtal av Sveriges lantbruksföretag som använder sig av helt rena biodrivmedel (HVO och FAME).

Utifrån ett säkerhetsperspektiv är det inte bara problematiskt att så mycket diesel importeras. Det är även problematiskt att så stor andel av de förnybara drivmedlen importeras. Det är förvånande att det är så eftersom Sverige, med alla sina stora naturtillgångar, har goda förutsättningar att bli självförsörjande på förnybara drivmedel. Förutom skogen kan den inhemska åkermarken spela en viktigare roll, utan att för den skull kräva mer åkermark i anspråk. Sverige kan t.ex. bli bättre på att nyttiggöra oanvända växtrester såsom halm och kasserat ensilage eller ta tillvara vall som produceras extensivt på åkermark som i dagsläget är oanvänd.

Centerpartiet vill stödja nyttiggörandet av den här typen av restprodukter samtidigt som vi fortsätter stödja testbäddar och forskningsanläggningar i syfte att öka den inhemska produktionen av förnybara drivmedel. Det är gynnsamt också för det civila försvarets motståndskraft.

För att bidra till omställningen från fossil diesel till biodrivmedel i jordbruket vill Centerpartiet sänka skatten på förnybara drivmedel inom reduktionsplikten. Vi vill även snabbutreda en modell för framtida stöd, så kallade Contract for Difference (CDF), där staten ersätter en specifik producent skillnaden mellan det pris som krävs och marknadspriset.

Gödsel

Gödsel kan delas upp i mineralgödsel och organiska gödsel (bl.a. stallgödsel, biogödsel och slam). Av kvävetillförseln (som på kort sikt är det näringsämne som är mest kritiskt för växtodlingen) så kommer över 80 procent från mineralgödsel.

I princip all mineralgödseln är importerad. Den största producenten av mineralgödsel till den svenska marknaden är norska Yara. Deras produktionsanläggningar för kväve, fosfor och kaliumgödselmedel finns bl.a. i Norge, Tyskland och Australien.

Främja en inhemsk och cirkulär produktion av mineralgödsel

Stora resurser och ansträngningar har på senare år lagts på att ställa om arealer till ekologisk odling och ersätta mineralgödsel med organiskt gödsel. Det är en vällovlig inriktning, men på kort sikt är det inget realistiskt alternativ för att ersätta störningar i leveranserna av mineralgödsel, eftersom många jordbruk är beroende av mineralgödsel och skörden av de flesta grödor minskar kraftigt redan första året om inget kväve tillförs marken.

Kvävemineralgödsel framställs i flera steg. I det första steget används bl.a. vätgas för att framställa ammoniak. I många länder används för den processen olja eller kol, men i Europa används främst naturgas som till stor del importeras från Ryssland, som även det är en fossil energikälla. En ytterligare klimatbelastande aspekt av mineralgödselproduktion och -användning är att den ger upphov till stora mängder lustgas.

Beroendet av naturgas gjorde sig påmind redan under 2021, när priserna på naturgas steg snabbt och fick med sig priserna på kvävemineralgödsel. Rysslands invasion av Ukraina har gjort situationen i det närmaste akut.

Genom att byta ut den fossila energin som används vid produktionen av kvävemineralgödsel mot förnybar energi kan beroendet av rysk naturgas minska. Även klimatutsläppen kan minska. Nyligen har Lantmännen och Yara tecknat ett kommersiellt avtal för lansering av fossilfri mineralgödsel, framställt med förnybar energi. Centerpartiet välkomnar det initiativet och ser även potential i att Sverige på sikt, med sin stora tillgång till förnybar el, ska kunna producera egen fossilfri kvävemineralgödsel. Industrilivet bör kunna spela en roll i en sådan utveckling precis som ett utvecklat strategiskt samarbete med Norge.

Effektivisera användningen av gödsel

Svenskt lantbruk behöver fortsätta att bli bättre på att effektivisera sin användning av gödsel. Vi ligger redan långt framme inom detta område tack vare duktiga lantbrukare och satsningar på rådgivning inom jordbrukets miljö. Dessa insatser, bl.a. genom Greppa näringen, behöver fortsätta och utvecklas. Fler lantbrukare behöver även stödjas att använda sig av precisionsodling och modern teknik, som optimerar kvävegivan i fält. Genom den strategiska planen 2023-2027, som är en del av EU:s gemensamma jordbrukspolitik, finns goda förutsättningar att öronmärka medel till detta.

I slutet av december 2021 lämnade regeringen in sitt förslag till strategisk plan till EU-kommissionen. Planen har en totalbudget som uppgår till 60 miljarder kronor över fem år och är därför ett viktigt politiskt styrmedel. Ett stort fokus på kommande plan har lagts på att genomföra livsmedelsstrategin, vilket är en inriktning som Centerpartiet delar, men som framgår tidigare i rapporten saknar livsmedelsstrategin perspektivet försörjningstrygghet/-förmåga. Centerpartiet vill därför att regeringen ska ändra den strategiska planen så snart som livsmedelsstrategin har uppdaterats med ett tydligare fokus på försörjningsförmåga/-trygghet.

Stimulera återanvändningen av näringsämnen

En god livsmedelsberedskap och en cirkulär ekonomi går hand i hand. Våra svenska reningsverk kan och bör i mycket högre utsträckning utnyttjas som *resursverk* då de har stor potential att kunna öka den nationella självförsörjningen av viktiga insatsvaror till jordbruket. Detta genom att bidra till cirkulära flöden av näringsämnena fosfor, kalium och kväve – resurser som vi idag importerar från jungfruliga och klimatbelastande källor i bland annat Ryssland och Marocko. Fosfor är dessutom ett av de grundämnena som EU har listat som ett kritiskt material eftersom det är kopplat till stora riskfaktorer, både vad gäller ekonomi och tillgång.

Samtidigt går teknikutvecklingen snabbt framåt tack vare svenska företag och det är snart möjligt att återvinna dessa näringsämnen i större skala direkt från reningsverken, även till en högre och renare kvalitet än det jungfruliga materialet. Svenska pilotprojekt har redan visat att så mycket som 90 procent av fosfor och kvävet kan utvinnas från avloppsflödena. En ökad cirkularitet bidrar samtidigt till att minska övergödningen och bottendöden i Östersjön, vilket i sin tur påverkar fiskenäringen negativt. Det som ännu

saknas är en tillräcklig politisk vilja och rätt styrmedel, något som Centerpartiet vill ändra på.

Centerpartiet vill se att det införs nationella etappmål om återföring av fosfor och kväve, från reningsverken till livsmedelsproduktionen. Vi vill att de nationella etappmålen till år 2030 om att återföringen av fosfor och kväve från avloppssystemen till livsmedelsproduktionen ska ligga på 70 procent för fosfor respektive 20 procent för kväve, vilket är höga med inte orealistiska mål.

Större, kapacitetsstarka reningsverk i våra stora tätorter bör åläggas högre mål och etappmålen bör successivt öka med det yttersta syftet att sluta kretsloppen och eliminera vårt importberoende. Sett till volymerna det rör sig om, särskilt i storstadsregionerna, är avloppsflödena en av våra viktigaste allierade på vägen mot ökad resurseffektivitet och stärkt krisberedskap

Nationella etappmål om återföring av näringsämnen skickar en viktig signal att politiken ser de tekniska landvinningarna och vill främja framtida innovationer och investeringar i den svenska VA-infrastrukturen. Parallellt vill Centerpartiet se ökade satsningar på att utrusta reningsverken med den avancerade reningsteknik som nu finns tillgänglig.

Samtidigt är det av stor betydelse att lagstiftningen, såväl nationellt som på EU-nivå, moderniseras och i synnerhet utgår från att kvaliteten på en insatsvara ska föregå dess ursprung. Högkvalitativ och giftfri fosfor, även om det kommer från förbränt avloppsslam, bör rimligen värderas högre än jungfruligt, kadmiumrik fosfor importerat från tredje land.

Utsäde

Beroendet av utländskt importerat utsäde (certifierat och kontrollerat) skiljer sig åt mellan olika växtslag. Allt höstvetete är exempelvis svenskt, medan allt rapsfrö är importerat. För havre, vallväxter, ärtor och åkerbönor utgör andelen svenskt utsäde mellan 75-85 procent. Utsädet till de flesta populära mellangrödorna och gröngödslingsgrödorna är oftast importerat. När det gäller potatis bedöms cirka en sjättedel av utsädet vara importerat. För grönsaker är allt kommersiellt utsäde importerat.

Sammanfattningsvis spretar bilden när det gäller vårt beroende av importerat utsäde, men tveklöst är en hög andel inhemskt producerat utsäde positivt för Sveriges livsmedelsberedskap. Dessutom minskar inhemskt utsäde utsattheten för importerade ogräs och växtsjukdomar m.m. Det skapar även möjligheter att få fram nya sorter som odlas och som är bättre anpassade till nordiska förhållanden och som därmed är mindre beroende av växtskyddsmedel.

Regeringen bör ge Jordbruksverket i uppdrag att lämna förslag på hur beroendet av importerat utsäde kan minska. Särskilt fokus bör läggas vid grönsaker, som sannolikt skulle bli extra betydelsefullt att odla vid en kris. Det kan också bli nödvändigt att lagra utsäde i framtiden.

Växtskyddsmedel

Växtskyddsmedel är bekämpningsmedel som används i huvudsak för att skydda växter och växtprodukter. En brist på växtskyddsmedel orsakar inte ett omedelbart stopp i produktionen, liknande en brist på drivmedel, men kan ha en stor betydelse för avkastningen, framför allt för vissa grödor. De växtskyddsmedel som används i Sverige består av aktiva substanser och tillsatser, varav merparten tillverkas i Asien, framför allt i Kina. Tillverkningen sker sedan i Europa. I Sverige finns ingen tillverkning av växtskyddsmedel.

I den ekologiska odlingen används inga kemiska växtskyddsmedel. Det har bidragit till en produktutveckling med allt fler alternativ som efterliknar kemiska växtskyddsmedel för att reducera ogräs och växtskadegörare. Centerpartiet ser fördelar med att dessa alternativ blir konkurrenskraftiga även inom den konventionell odling. Därför vill vi se utökade satsningar på mikrobiologiska och makrobiologiska växtskyddsmedel. Här kan bl.a. Jordbruksverkets växtskyddscentraler spela en viktig roll.

Vi vill även utveckla verksamheten vid SLU:s kunskapscentrum för växtförädling samt se över möjligheterna att i högre grad använda nya växtförädlingstekniker så som CRISPR och GMO. Växtförädling av sorter som är anpassade för svenska förhållanden ökar förmågan att producera livsmedel under krig eller kris och kan minska beroendet av importerade växtskyddsmedel.

Foder

Vid en kris kan det bli nödvändigt att styra om kosten och livsmedelsproduktionen så att vi hushåller mer med våra begränsade åkrar. Exempelvis kan det bli nödvändigt att en större del av spannmålsskördarna går till humankonsumtion och inte används till djurfoder. Samtidigt kan betesmarker behöva nyttiggöras effektivare genom betande djur. Delar av svenskt jordbruk är även beroende av kraftfoder som innehåller importerad soja. Det förekommer framför allt till fjäderfä, men även mjölkkor och grisar. Vid uppfödning av svenska kycklingar behövs stora mängder proteinfoder för att kycklingarna ska växa snabbt och när kycklingarna är små är de helt beroende av proteinfoder för att överleva.

Centerpartiet vill se politiska initiativ för att ersätta importerat sojamjöl från Sydamerika med fullgoda inhemska producerade alternativ. Detta kan med fördel ske inom ramen för Sveriges strategiska plan 2023-2027. Proteinfoder som importerad soja skulle enligt många bedömare relativt enkelt kunna ersättas med grödor som inhemska ärter och bönor, rapsfrö eller rapsmjöl från utvinning av rapsolja. Om produktionen av inhemska biodrivmedel ökar, kan det även bidra till en ökad tillgång av inhemska producerat proteinfoder, eftersom biprodukter vid framställningen kan användas för det ändamålet (bl.a. rapskaka och rapsmjöl vid framställningen av FAME).

Händer och kompetens behöver säkerställas

Svenskt jordbruk är sårbart när det gäller tillgången till arbetskraft. Sårbarheten ser olika ut beroende på vilken typ av jordbruk som bedrivs. Inom exempelvis frilandsodling av grönsaker och fruktodling är behovet extra stort under vissa perioder då säsongsarbetare (ofta inresta från utlandet) används för att möta behovet. Det visade sig tydligt under början av coronakrisen, när många säsongsarbetare fick svårt att ta sig in i landet. Det vållade särskilt stora problem för trädgårdsnäringen. Centerpartiet stöder fortsatt att riktlinjerna kring de "gröna körfält" som skapades inom EU under Corona värnas och stärks, så att den fria rörligheten för arbetskraft, vilket är oerhört viktigt för jordbruket, kan upprätthållas så långt som möjligt. Samtidigt måste Sverige ha en beredskap för att en stor andel av den arbetskraft som i normala fall kommer till Sverige, vid en säkerhetspolitisk kris i Europa, istället behöver ianspråk tas till sina nationella försvar.

Andra delar av jordbruket har inte samma behov av arbetskraft "på samma sätt som trädgårdsnäringen. Där har strukturrationaliseringen inom jordbruket minskat behovet av antalet personal. Istället har arbetskraften blivit mer högspecialiserad, vilket ökat kraven på utbildning och erfarenhet. En krånglande mjölkrobot ställer t.ex. högre krav på en ladugårdsförman än den handmjölkning eller de mjölkmaskiner som använts historiskt. Att säkerställa att nyckelfunktioner kvarstannar i sin befattning även under höjd beredskap är på så sätt viktigare i dag jämfört med förr.

Centerpartiet anser därför att det behöver tydliggöras att de som arbetar inom primärproduktionen kommer att omfattas av allmän tjänsteplikt kopplad till uppdraget i händelse av höjd beredskap och krig. Tjänsteplikten behöver även omfatta servicetekniker för jordbruksmaskiner etc. Allmän tjänsteplikt innebär att den som är totalförsvarspliktig under höjd beredskap har en skyldighet att tjänstgöra enligt bestämmelserna i 6 kap. Lag (2010:447).

För att säkra tillgången på nödvändig arbetskraft inom jordbruket, vill Centerpartiet införa civilplikt med möjlighet att tjänstgöra inom jordbruk och skogsbruk. Centerpartiet stod bakom förslaget om återinförd civilplikt i försvarsberedningens rapport Motståndskraft, och frågan om personalförsörjning inkl. civilplikt är under utredning av MSB. Civilplikten ska vara ett alternativ för de som vill göra vapenfri tjänst och användas bl.a. för att säkra bemanningen inom primärproduktionen. En positiv konsekvens av en

återinförd civilplikt som omfattar primärproduktion är även att fler ungdomar får chansen att pröva jordbruksyrket. Det ger fler människor en relation till jordbruket och kan skapa en ökad insikt om värdet av en inhemsk matproduktion.

Centerpartiet anser även att frivilliga försvarsorganisationer som t.ex. Svenska Blå stjärnan och Frivilliga Automobilkårens Riksförbund ska ges en ökad betydelse i att bemanna svenskt jordbruk vid en kris och att därmed säkerställa försörjningen av livsmedel. Det passar väl i Sveriges politik för en starkare frivilligrörelse och deras roll i kris och krig som Centerpartiet länge har drivit.

Anpassa gården för en kris och krig

Om elen försvinner kan det, som framgår ovan, snabbt få stora konsekvenser för livsmedelsproduktionen och i synnerhet animalieproduktionen. Det finns exempel från Tyskland där en eller flera okända personer tagit sig natttid in i ett tyskt svinstall och stängt av strömmen till ventilationen. Morgonen efter var 900 slaktsvin döda. Andra exempel på jordbrukets elberoende är att mjölk måste kunna kylas för att inte surna och att slaktkycklingar får sitt vatten och foder från elbaserade system.

Jordbruksverket har i sina föreskrifter för olika typer av djurhållning krav på en godtagbar plan för upprätthållande av djurskydd vid elavbrott. I praktiken handlar det om reservkraftaggregat som drivs med diesel. Det är bra att dessa finns, men som beskrivits ovan kan Sverige inte i en krissituation lita på att det kommer att finnas tillgång till importerad fossil diesel. Några motsvarande garantier finns inte heller för biodrivmedel, men chanserna torde i alla fall vara större. Att kunna lagra drivmedel på gården är på så sätt en viktig åtgärd för att säkra drivmedel till gårdens maskiner och byggnader.

Centerpartiet anser att det generellt behövs en utvecklad kunskap och rådgivning om beredskapen på den egna gården och att det finns ett offentligt ansvar att stödja jordbruket i det arbetet. T.ex. kan det behöva ses över om den obligatoriska förprovningen av stallbyggnader har någon roll att spela i detta sammanhang. Det bör även finnas möjlighet att nationellt inom ramen för den gemensamma jordbrukspolitiken beviljas investeringsstöd för gårdsnära spannmålslagring och gårdsnära elproduktion.

Allt fler svenska jordbruk har investerat i gårdsnära vind- och solkraft där det finns en teknisk möjlighet att kunna koppla bort sig från nätet och fortsätta producera el till det slutna systemet vid ett elavbrott. Det är en lovande utveckling samtidigt som det också finns en hel del utmaningar, exempelvis när det gäller energilagring vid längre perioder. Även om vind- och solkraft inte är lika tillförlitliga som ett dieselaggregat, så kan det vara ett viktigt komplement till framtida reservkraftaggregat. Centerpartiet driver på denna utveckling och vill påskynda den ytterligare, bl.a. genom att slopa skatten helt på el från solceller för egen användning. Samtidigt bör det övervägas att genomföra riktade insatser på samhällsviktiga livsmedelsproducenter genom att ge stöd till inköp och installation av de komponenter som är en förutsättning för ö-drift. Med en sådan satsning går det att säkerställa att gården kan få el även under strömavbrott.

Förbered beredskapslagar och -lager, några exempel

Lagstiftningen försvårar gårdsförsäljning av kött, det gör Sverige extra sårbart i krig. Idag är det tillåtet att slakta djur på gård för konsumtion endast inom det egna hushållet. Regelverket kring hur kött får säljas till konsument tillåter inte att djuret slaktas direkt på gården utan det behöver ske på en godkänd anläggning. Det betyder att också kött som idag säljs på gårdsbutiker har slaktats utanför gården och sedan levererats tillbaka för försäljning. Inte heller vid nödslakt får försäljning göras direkt från gård till konsument utan att djuret däremellan skickas till slakteriet. Att slakt inte kan ske på gården och sedan säljas direkt till konsument betyder också att behovet av transporter är stort. Transporter som i händelse av höjd beredskap kan bli en knapp resurs bl.a. p.g.a. ev. drivmedelbrist.

Det går att förvänta sig att efterfrågan på svenskt kött kommer att öka i händelse av störda import- och leveranskedjor. En kombination av regelverk kring livsmedelshygien, brist på arbetskraft inom slakt och chark och brist på kylmöjligheter på gårdarna kan göra det svårt att möta den ökade efterfrågan med tomma hyllor i butikerna som följd,

samtidigt som djur avlivas på gårdar utan att bönderna får betalt. I händelse av höjd beredskap och krig är Centerpartiets bedömning att detta sammantaget är mycket problematiskt.

Centerpartiet menar därför att det kan finnas ett behov av att förbereda lagstiftning inom området som vid behov under höjd beredskap kan antas som möjliggör gårdsförsäljning av kött slaktat direkt på gård. Kompetensförsörjningsfrågan vad gäller slakt och styckning måste också ses över i händelse av höjd beredskap då det inte går att förlita sig på att utländsk personal kan ta sig till Sverige. Centerpartiets förslag kring tjänsteplikt och civilplikt ovan kan bidra till en lösning också här som åtminstone inte förvärrar problemen i händelse av höjd beredskap eller krig.

Ökad nationell lagring av viktiga produkter till primärproduktionen behövs

Som framgår ovan anser Centerpartiet att en viktig del i ett mer motståndskraftigt jordbruk, en motståndskraftig primärproduktion är att i större utsträckning öka produktionen av viktiga insatsvaror till jordbruket i Sverige. På så sätt kan vi använda oss av de viktiga resurser vi har nationellt inom jordbruk och primärproduktion samtidigt som vi bidrar till grön omställning och bygger motståndskraft. Men, det räcker troligtvis inte. Ökad lagerhållning av de insatsmedel som beskrivs ovan kan behöva lagras för att klara svensk livsmedelsförsörjning i händelse av höjd beredskap och krig. Man kan i det vidare arbetet fundera vidare på om nationella lager runt om i landet där näringslivet har en viktig roll, kan behöva kompletteras med nya möjligheter för den enskilda jordbrukaren att lagra viktiga insatsvaror på den egna gården.

Därtill finns ytterligare ett antal insatsmedel som är helt centrala och som kan behöva lagras, såsom antibiotika och koccidiostatika, vissa reservdelar o.s.v.

I takt med att jordbruket ställer om och minskar sitt beroende av fossila drivmedel, t.ex. genom att ersätta diesel med biodrivmedel, kan även biodrivmedel lagras.

Centerpartiet vill därför ge i uppdrag till Energimyndigheten att utreda behovet av det och hur ett sådant system kan utformas i syfte att ställa om beredskapslagringen av olja till lagring av biodrivmedel runt om i landet.

Avslutande ord

Det är rimligt, utifrån de sårbarheter och beroenden Centerpartiet ser, att anta att vid en säkerhetspolitisk kris och krig i Sveriges närområde, med stridigheter också i Sverige så skulle den svenska livsmedelsförsörjningen, inklusive primärproduktionen påverkas negativt. Jordbruket och de gröna näringarna är idag mer sårbara än förr samtidigt som beredskapsplaneringen lagts ner. Sverige står alltså helt oförberedda och utan planer för en krigssituation.

Att jordbruket idag är storskaligt och beroende av just-in-time-leveranser är högst rimligt ur ett effektivitets och konkurrensperspektiv. Att det svenska jordbruket är konkurrenskraftigt är ett viktigt mål som Centerpartiet står bakom fortsatt. EU-medlemskapet möjliggör för svenska bönder att verka och sälja sina kvalitetsprodukter på svensk och en utländsk marknad. Efterfrågan på svenska jordbruksprodukter är hög.

Men, ur perspektivet höjd beredskap och krig, när handelsflöden kan antas bli kraftigt störda och efterfrågan på vissa särskilt viktiga produkter förväntas öka kraftigt och likaså priserna, exempelvis på för jordbruket livsviktiga varor som diesel, konstgödsel, utsäde och bekämpningsmedel, innebär konkurrensperspektivet en sårbarhet som kan stå alla svenskar dyrt.

Med brist på livsviktiga resurser kommer primärproduktionen troligtvis behöva inriktas på att vara så resurseffektiv som möjligt och behöva anpassas i stor utsträckning, allt detta behöver planeras för av stat och näringsliv tillsammans. Det är rimligt att anta att lokala kretslopp av såväl bränsle som näringsämnen blir ännu viktigare, och att produktionen måste inriktas på att vara så resurseffektiv som möjligt. En varierad

produktion på gårdsnivå såväl som en varierad produktion med geografisk spridning över landet skulle därtill öka robustheten i svenskt lantbruk.

Det är dock inte rimligt eller troligt att staten i förväg ska definiera produktionsmål för enskilda produkter och sedan betala för att upprätthålla sådan produktion. Planekonomiskt tänkande kan aldrig vara en del av lösningen.

Istället är det Sveriges kompetens, industritradition och rika tillgång till förnybara naturresurser ger oss en unik position att öka vår beredskap via att fasa ut fossilt mot förnybart som kan produceras nationellt. Sverige har goda förutsättningar till en ökad grad av självförsörjning både när det gäller livsmedel och insatsvaror till primärproduktion och jordbruket. Det är därför dags att se primärproduktion och de gröna näringarna som en viktig del av svensk beredskap, och att ju mer hållbart samhälle vi bygger i grunden, desto mer kommer samhället vara motståndskraftigt i händelse av höjd beredskap och krig. Det kommer inte räcka fullt ut, men det kommer att hjälpa oss en god bit på vägen.

32 förslag för jordbrukets och primärproduktionens motståndskraft och ökad svensk säkerhet

Erkänn och tydliggör jord- och skogsbruket och primärproduktionens viktiga roll för svensk beredskap:

- Lyft fram försörjningstrygghet under kris och krig som ett eget strategiskt område i en uppdaterad livsmedelsstrategi.
- Ändra den strategiska planen 2023-2027 för EU:s gemensamma jordbrukspolitik, så att den tydligare adresserar försörjningstrygghet/-förmåga.
- Ge jordbruket och de gröna näringarna status som samhällsviktig verksamhet istället för miljöfarlig verksamhet.
- Stärk skyddet för områden med värdefull åkermark för att värna livsmedelsförsörjningen.
- Öka upphandlingen av svensk och närodlat mat i offentlig sektor som ett sätt att skapa ett mer motståndskraftigt och livskraftigt jordbruk.

För mer hållbarhet och motståndskraft i grunden:

- Fortsätt stödja inhemsk producerade biodrivmedel genom Industrielivet, testbäddar och forskningsanläggningar.
- Inför produktionsstöd till biodrivmedelsanläggningar.
- Sänk skatten på förnybara drivmedel inom reduktionsplikten.
- Förbättra tillgången och användningen av fossilfri mineralgödsel.
- Effektivisera jordbrukets gödselanvändning genom en utvecklad miljörådgivning och genom att stödja precisionsodling.
- Öka återanvändningen av kväve från våra reningsverk.
- Inför nationella etappmål om återföring av fosfor och kväve, från reningsverken till livsmedelsproduktionen. Målen för 2030 ska vara 70 procent för fosfor respektive 20 procent för kväve.
- Öka satsningarna på avancerad reningsteknik på reningsverk.
- Uppdatera lagstiftningen nationellt, som på EU-nivå, så att kvalitén på en insatsvara föregår dess ursprung.
- Ge Jordbruksverket i uppdrag att lämna förslag på hur det svenska beroendet av importerat utsäde kan minska.
- Stärk satsningarna på ej importberoende mikrobiologiska och makrobiologiska växtskyddsmedel samt utveckla svensk växtförädling.
- Ta initiativ för att ersätta importerat sojamjöl från Sydamerika med fullgoda inhemskt producerade alternativ.
- Stärk gårdarnas beredskap genom ökad kunskap och rådgivning om säkerhet och beredskap och vad som kan göras på den egna gården för att öka uthålligheten.
- Främja investeringar i gårdsnära och förnybar elproduktion samt uthållighet.

För att upprätthålla driften i jordbruks- och livsmedelssektorn under höjd beredskap och krig:

- Inkludera primärproduktionens förmåga under höjd beredskap och ytterst krig i beredskapsplaneringen och pågående utredningsuppdrag såsom central försörjningsfunktion.
- Ge Jordbruksverket rollen att samordna primärproduktionen inför och *under* höjd beredskap och ytterst krig förbereda system för inkl. ransonering, prioritering, ev. omställning av produktion och tillgången på transporter tillsammans med näringsliv och primärproduktionens branschorganisationer.
- Bidrag att söka hos Jordbruksverket för ökade lagringsmöjligheter och säker elförsörjning för bättre uthållighet på enskilda gårdar,
- Utred om och hur en utvecklad förprovning av stallbyggnader kan stärka svensk beredskap.
- Anpassa regelverken för slakt och livsmedelshygien så att de är flexibla under höjd beredskap i syfte att möjliggöra gårdsförsäljning av kött vid behov.

- Tydliggör att det råder tjänsteplikt inom jordbruket.
- Inför civilplikt med möjlighet att tjänstgöra inom jordbruk och primärproduktion.
- Utveckla de frivilliga försvarsorganisationerna som t.ex. Blå stjärnan för att kunna bemanna svenskt jordbruk i händelse av höjd beredskap.
- Inkludera Blå Stjärnan och andra frivilliga försvarsorganisationerna i beredskapsplaneringen och krigsspel med påverkan på primärproduktionen.
- Ge Energimyndigheten i uppdrag att utreda omställningen av beredskapslagring av olja till att istället lagra biodrivmedel runt om i landet.
- Inkludera primärproduktionens aktörer och företag när/om en översyn av behovet av att införa ett modernt system för krigsviktiga företag genomförs.
- Jordbruksverket ska, under tiden, tillsammans med näring och branschorganisationer identifiera kritiskt viktiga företag och anläggningar med kritisk funktion inom exempelvis, veterinärmedicin, slakteri, kvarnar, transporter vars funktion är så unik/knapp nationellt/regionalt att primärproduktionen i övrigt inte skulle kunna upprätthållas om dess tjänst inte kan levereras.
- Lagerhåll viktiga insatsvaror till jordbruket, samtidigt som vi ökar självförsörjningsgraden av dessa nationellt. Lagerhållning av insatsvaror ska kunna ske både på den enskilda gården och nationellt där näringslivet har en viktig roll.